

Joutsan ja Luhangan kuntien
ENNALTAEHKÄISEVÄ PÄIHDE- JA MIELENTERVEYSTYÖN
TOIMINTAOHJELMA
2021–2025

Perusturvalautakunta 15.6.2022

Sisällys

1 Ehkäisevä päihdetyö	3
1.1 Sosiaali- ja terveysministeriön päihde- ja riippuvuusstrategia	3
1.2 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma	4
2 Ehkäisevä mielenterveystyö.....	5
2.1 Kansallinen mielenterveysstrategia (2020-2030)	6
3 Ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön käytännöt Joutsan kunnan yksiköissä ja yhteistyötahoilla.....	6
4 EPT-kypsyysanalyysi	7
4.1 Strateginen orientaatio	8
4.2 Osallisuus ehkäisevän päihdetyön strategian laadinnassa	8
4.3 Hyvinvointi	9
4.4 Yhteistyö ja kumppanuudet	9
4.5 Ehkäisevän päihdetyön eriarvoisuuden tunnistaminen ja asemointi.....	9
4.6 Riskien ja riskiryhmien tunnistaminen	10
4.7 Tavoitteiden täsmällisyys ja mitattavuus.....	10
4.8 Tiedolla johtaminen	10
4.9 Ehkäisevän päihdetyön resurssit	11
4.10 Ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden seuranta, arviointi ja raportointi.....	11
LIITTEET	11
Ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysin käyttöohje	11
Joutsan kunnan ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi	11
Luhangan kunnan ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi	11

1 Ehkäisevä päihdetyö

Ehkäisevään päihdetyöhön kuuluu alkoholi-, tupakka-, huume- ja rahapelihaittojen ehkäisy. Aluehallintovirastojen tehtävänä on varmistaa poikkihallinnollinen yhteistyö erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon, opetus- ja nuorisotalan, alkoholihallinnon ja ympäristöterveydenhuollon kesken ja varmistaa, että ehkäisevää päihdetyötä käsitellään alueellisessa yhteistyöryhmässä, johon osallistuvat ehkäisevää päihdetyön kannalta keskeiset päätöksentekijät ja toimijat kunta- ja seututasolla.

Laki ehkäisevästä päihdetyöstä (523/2015) kumosi raittiustyölain 1.12.2015. Lain tavoitteena on edistää terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa, varmistaa ehkäisevän päihdetyön edellytykset koko maassa sekä tukee kuntia ja alueita kehittämään ehkäisevää päihdetyötä. Laki ohjaa huomioimaan päihteistä aiheutuvia haittoja niin päihteiden käyttäjille itselleen kuin läheisille ja yhteiskunnalle.

Ehkäisevä päihdetyö on osa kunnan lakisääteistä hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Kunnan vastuulla on huolehtia ehkäisevän päihdetyön tarpeen mukaisesta organisoinnista sekä työtä ohjaavan toimielimen perustamisesta. Toimielimen tehtävänä on huolehtia kunnan päihdeolojen seurannasta sekä niitä koskevasta tiedotuksesta. Lisäksi kunnan on järjestettävä niin, että kaikilla sen vastuulla olevilla toimialoilla ja tehtävissä on riittävästi tietoa ja osaamista päihdehaittojen ennaltaehkäisevistä toimista.

Kunnan tulee sovittaa toimensa yhteensopiviksi toisten viranomaisten, yleishyödyllisten, päihdetyötä tekevien yhteisöjen ja elinkeinoelämän kanssa sekä soveltaa ennaltaehkäisevässä työssään mitä terveydenhuoltolain 11 ja 12§:ssä säädetään terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä sekä sitä koskevasta suunnittelusta ja raportoinnista. Lisäksi kunnan tulee edistää asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksia päihteiden aiheuttamien haittojen vähentämiseksi.

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen strategiat ja linjaukset ohjeistavat kuntia ja alueita ennaltaehkäisevän työn suunnittelussa ja toimeenpanossa. Lisäksi ne tukevat ehkäisevästä päihdetyöstä annetun lain toimeenpanoa kunnissa ja julkisissa palveluissa.

1.1 Sosiaali- ja terveysministeriön päihde- ja riippuvuusstrategia

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2021 ensimmäisen laajasti päihteitä ja riippuvuuksia käsittelevän yleiskattavan strategian, jonka tavoitteena on ehkäistä ja vähentää alkoholin, tupakka- ja nikotiiniainesten sekä huumeainesten käytöstä ja rahapelaamisesta aiheutuvia riskejä, haittoja ja ongelmia kaikissa ikäryhmissä

Päihde- ja riippuvuusstrategiassa on viisi painopistettä:

1. Vahvistetaan päihteitä käyttävien, riippuvuushaittoja kokevien ja päihdepalveluiden piirissä olevien ihmisten sekä heidän läheistensä oikeuksien toteutumista
2. Vahvistetaan yhteistyötä, tiedonkulkua, asiantuntemusta ja tietoperustaa
3. Tehostetaan alkoholi-, tupakka- ja nikotiini, huumausaine- ja rahapelipoliittisia toimia
4. Varmistetaan ehkäisevän päihdetyön ja päihde- ja riippuvuuspalveluiden laatu, saavutettavuus ja saatavuus
5. Varmistetaan päihde- ja riippuvuusasiantuntemus ja yhteistyö valtioneuvostotasolla

1.2 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen laatiman ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman mukaan kunnan tulee:

- seurata säännöllisesti eri-ikäisten kuntalaisten alkoholin riskikäyttöä, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumeiden käyttöä ja ongelmallista rahapelaamista sekä niistä aiheutuvia haittoja ja palvelutarvetta
- seurata osaltaan ikärajavaltvonnan ja vastuullisen myynnin ja anniskelun onnistumista
- hyödyntää aktiivisesti tutkittua tietoa ja toimivaksi todettuja keinoja sekä kansallisia ohjelmia ja suosituksia edellä mainittujen ongelmien ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi
- tehdä näkyväksi se, miten paikallisesti ehkäistään ja vähennetään alkoholin riskikäyttöä, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumeiden käyttöä ja ongelmallista rahapelaamista sekä niistä aiheutuvia haittoja
- kunnassa on nimetty lain edellyttämä ehkäisevästä päihdetyöstä vastaava toimielin, joka johtaa ja seuraa kunnassa tehtävää työtä
- hyvinvointikertomuksessa on kuvattu päihde-, tupakka- ja rahapelitalanne kunnassa, minkä pohjalta valtuustokauden työlle on määritelty tavoitteet ja niiden saavuttamista tukevat vastuutahot ja toimenpiteiden resursointi
- kunnassa tehdään työtä hyvinvointikertomuksen ja muiden toimintasuunnitelmien mukaisesti eri sektoreilla ja järjestöissä yhteisesti sovittujen tavoitteiden eteen
- ehkäisevä päihdetyö on osa kunnan talouden ja toiminnan suunnittelua
- kunta on valmistautunut sote- ja maakuntauudistukseen sopimalla yhteistyön rakenteista ja toteutustavoista (ml. yhdyspintapalvelut) maakunnan kanssa
- kunnassa toimii tarjontatyöryhmä tai vastaava, jossa kunnan eri sektorit, valvontaviranomaiset ja elinkeinotoimijat kehittävät keinoja säännellä ikärajavaltvottavien tuotteiden saatavuutta sekä tehostaa päihtyneille anniskelun ja myynnin kieltoa

- kunta kehittää keinoja, joilla estetään alkoholin ja tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä rahapelien välittäminen alaikäisille
- kunnassa panostetaan siihen, ettei alkoholia ja tupakka- ja nikotiinituotteita käytetä niillä julkisilla paikoilla, joissa käyttö on kielletty
- kunta kieltää alkoholin ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja myynnin omistamissaan tiloissa, omissa tilaisuuksissaan sekä omia tiloja vuokrattaessa
- kunta lopettaa alkoholijuomien ja rahapelien mainonnan omistamissaan kiinteistöissä ja julkisilla paikoilla
- kunta ei rakenna omistamiinsa tiloihin uusia tupakointitiloja ja sijoittaa nykyiset tupakointitilat vähemmän näkyvästi ja riittävän kauas rakennuksista
- kunta tukee henkilöstöä päihteiden käytön ja liiallisen rahapelaamisen vähentämisessä ja tupakoinnin lopettamisessa mm. tekemällä ja jalkauttamalla kuntaorganisaation eri työpisteisiin päihdeohjelman, joka sisältää alkoholin ja huumeiden lisäksi myös rahapelaamisen sekä tupakka- ja nikotiinituotteet
- kunta tarjoaa matalan kynnyksen vapaa-ajan toimintaa

2 Ehkäisevä mielenterveystyö

Mielenterveyslaki keskittyy pääasiassa säätämään mielisairauksia ja mielenterveyshäiriöitä poteville henkilöille annettavien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden järjestämisestä, mutta edellyttää kaikkia palveluita järjestäviä tahoja kehittämään väestön elinolosuhteita siten, että ne ehkäisevät ennalta mielenterveydenhäiriöiden syntyä.

Kunnan ehkäisevän mielenterveystyön tavoitteena tulee olla

- Yksilön mielenterveyttä suojaavien tekijöiden vahvistaminen
- Yhteisön mielenterveyttä tukevien rakenteiden vahvistaminen
- Yksilön mielenterveyttä vaarantavien tekijöiden vähentäminen/poistaminen
- Yhteisön mielenterveyttä vaarantavien rakenteiden vähentäminen/poistaminen

Ehkäisevän mielenterveystyön periaatteisiin kuuluu järjestöjen, seurakuntien ja julkisen sektorin tiivis yhteistyö sekä yhteisvastuun korostaminen väestön hyvinvoinnista. Riskiryhmien tunnistaminen ja varhainen puuttuminen ovat kaikkien toimijoiden keskeinen tehtävä. Palvelut tulisi pyrkiä toteuttamaan matalan kynnyksen periaatteella ja kuntouttavalla työotteella.

2.1 Kansallinen mielenterveysstrategia (2020-2030)

Vuonna 2020 julkaistun Kansallisen mielenterveysstrategian tavoitteena on turvata mielenterveystyön jatkuvuus ja tavoitteellisuus.

Mielenterveysstrategiassa on viisi painopistettä:

- Mielenterveys pääomana
- Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa
- Mielenterveysoikeudet
- Ihmisten tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut
- Hyvä mielenterveysjohtaminen

Lisäksi mielenterveysstrategiaan sisältyy Itsemurhien ehkäisyohjelma.

3 Ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön käytännöt Joutsan kunnan yksiköissä ja yhteistyötahoilla

Joutsan ja Luhangan kunnissa toimii ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön koordinoinnin työryhmä, jossa edustus sosiaalipalveluista, varhaiskasvatuksesta, nuorisotoimesta, sivistystoimesta, työllisyydenhoidosta, terveys- ja neuvolapalveluista, ikäihmisten palveluista sekä yhtenäiskoulun vanhempaintoimikunnasta. Lisäksi yhteistyötä tehdään seurakunnan, poliisin sekä eri järjestöjen kanssa.

Työryhmä ottaa toiminnan suunnittelussa huomioon kuntastrategiassa (2020-25) asetetut toimintaperiaatteet. Strategiassaan kunta lupaa edistää hyvinvointia, toimia lähellä ihmistä sekä huolehtia apua tarvitsevista. Strategian päätavoitteiksi on nostettu mm. kuntalaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen hallintokuntien yhteistyönä sekä lakisääteisten palvelujen laadun turvaaminen. Ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön suunnittelun työkaluksi työryhmä valitsi Keski-Suomen sairaanhoitopiirin suosittelman kypsyysanalyysin.

Jokaisella yksiköllä on käytössään omaa asiakaskuntaansa parhaiten palvelevat käytännöt ja mittarit ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön toteuttamiseen ja seurantaan. Kaikissa palveluissa pyritään päihteiden ongelmakäytön ja/tai mielenterveyttä kuormittavien tekijöiden varhaiseen tunnistamiseen sekä hoitoon ohjaamiseen ja motivoivaan keskusteluun. Avoin puheeksi otto on tärkeää sekä mielenterveyshäiriöiden että päihteiden ongelma käytön ehkäisemiseksi sekä jo syntyneiden ongelmien katkaisemisessa.

4 EPT-kypsyysanalyysi

Keski-Suomen sairaanhoitopiirin Ehkäisevän päihdetyön tiedolla johtamisen -hanke loi kunnille EPT-kypsyysanalyysin ehkäisevän päihdetyön arvioinnin ja suunnittelun työkaluksi. Työkalu on sovellettavissa myös ehkäisevän mielenterveystyön tarpeisiin. Joutsan ja Luhangan kunnissa kypsyysanalyysi on otettu käyttöön syksyllä 2021. Ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön työryhmä kävi läpi kokouksessaan kypsyysanalyysissa esille nostetut kokonaisuudet ja arvioi niiden tasoa tällä hetkellä kuntien ehkäisevässä päihde- ja mielenterveystyössä. Arviointiasteikkona analyysissä on käytetty neliportaista asteikkoa:

- 1 alkava
- 2 kehittyvä
- 3 hyvä
- 4 optimaalinen

Alla luettelo kypsyysanalyysissa tarkasteluun otetuista kokonaisuuksista:

- 1 Strateginen orientaatio
- 2 Osallisuus ehkäisevän päihdetyön strategian laadinnassa
- 3 Hyvinvointi
- 4 Yhteistyö ja kumppanuudet
- 5 Ehkäisevän päihdetyön eriarvoisuuden tunnistaminen ja asemointi
- 6 Riskien ja riskiryhmien tunnistaminen
- 7 Tavoitteiden täsmällisyys ja mitattavuus
- 8 Tiedolla johtaminen
- 9 Ehkäisevän päihdetyön resurssit
- 10 Ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden seuranta, arviointi ja raportointi

Joutsan ja Luhangan kuntien osalta työryhmä arvioi, että seitsemän (7) osa-aluetta oli kohdassa *kehittyvä*, kaksi (2) kohdassa *hyvä* ja yksi osa-alue kohdassa *alkava*. Työryhmän laatima toimintasuunnitelma tulee pohjautumaan kypsyysanalyysiin ja tavoitteena on ryhmän asettamien toimenpiteiden avulla päästä kaikkien kymmenen osa-alueen osalta neljännelle tasolle (optimaalinen).

4.1 Strateginen orientaatio

Mitä ehkäisevän päihdetyön strategiset tavoitteet ovat ja miten ne ohjaavat ehkäisevän päihdetyön käytäntöjä?

Arvioitu lähtötilanne

2 kehittyvä

Joutsan ja Luhangan kuntien sekä Seututerveyskeskuksen yhteinen ennaltaehkäisevä päihde- ja mielenterveystyön työryhmä on keskustellut kokouksissaan toiminnan tavoitteista ja kohderyhmistä. Vaikka ennaltaehkäisevä työ koskeekin kaikkia kansalaisia ja toiminnoissa tulee ottaa huomioon eri kohderyhmien erityispiirteitä, valikoitui Joutsan ja Luhangan kuntien osalta erityiseksi kohderyhmäksi kouluikäiset lapset ja nuoret sekä ikäihmiset.

Tavoitteena kaikille kohderyhmille on luoda osastoittain puheeksi ottoon liittyvä säännöllinen toimintatapa ja ohjeistus. Kukin osasto arvioi itsenäisesti, kuinka paljon henkilökunta tarvitsee koulutusta päihteiden käytön puheeksi ottoon ja käsittelemiseen asiakkaiden kanssa. Työn tueksi osastot voivat joko itse luoda tai ottaa käyttöön jo olemassa olevia kysymyspattereita ja /tai lomakkeita.

Toisena tavoitteena ennaltaehkäisevälle työlle on työn pitkäjänteinen kehittäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Eri toimijoiden välinen keskustelu ja toisten toimintatapojen tunteminen tekee työstä läpinäkyvää kaikille toimijoille ja edesauttaa asiakastyössä ohjaamista.

4.2 Osallisuus ehkäisevän päihdetyön strategian laadinnassa

Ketkä laativat ehkäisevän päihdetyön sisällöt kunnalliseen tai alueelliseen hyvinvointikertomukseen ja kuinka laajaa osallisuutta työssä hyödynnetään?

Arvioitu lähtötilanne

3 hyvä

Seututerveyskeskuksen ja Joutsan ja Luhangan kuntien yhteinen Ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön työryhmä laatii päihdetyön sisällöt hyödyntäen terveyspalvelujen, perusturvan, hyvinvointi- ja sivistysosaston sekä muiden yhteistyötahojen osaamista. Sisällöt perustuvat mm. kuntastrategioihin sekä hyvinvointi- ja terveysindikaattoreihin. Työryhmän kokoonpanossa on pyritty huomioimaan mahdollisimman kattavasti eri sidosryhmät.

4.3 Hyvinvointi

Millaiseen ja kuinka laajaan hyvinvointikäsitykseen ehkäisevä päihdetyö perustuu?

Arvioitu lähtötilanne 3 hyvä

Työryhmän työskentelyn pohjana on laaja hyvinvointikäsitys, joka ottaa huomioon kaikki ikäryhmät ja fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset ulottuvuudet.

4.4 Yhteistyö ja kumppanuudet

Millaisia ja kuinka laajoja yhteistyökäytäntöjä ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa sovelletaan?

Arvioitu lähtötilanne 2 kehittyvä

Joutsan ja Luhangan kuntien yhteinen perusturvalautakunta perusti ennaltaehkäisevän päihdetyöryhmän ensisijaisesti yhdessä Seututerveyskeskuksen kanssa, mutta alusta asti työn tarkoituksena on ollut verkostoitua sekä paikallisten yritysten että kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Perusturvalautakunnan ohjeistuksen mukaisesti työryhmän työskentelyyn on kutsuttu sidosryhmiä, jotka osallistuvat niin suunnitelman laatimiseen kuin käytännön työhön omissa yksiköissään.

4.5 Ehkäisevän päihdetyön eriarvoisuuden tunnistaminen ja asemointi

Missä määrin ehkäisevän päihdetyön strategiatyössä on kiinnitetty huomiota eriarvoisuuteen?

Arvioitu lähtötilanne 2 kehittyvä

Työskentelyn yhtenä lähtökohtana on ollut toimien tavoitettavuus ja saatavuus kaikissa kohderyhmissä ja alueilla. Työryhmä on kiinnittänyt erityistä huomiota alueellisiin eroihin. Suunnitelma on laadittu kahden kunnan, Joutsan ja Luhangan, alueelle. Molemmat kunnat ovat ns. kahden taajaman kuntia, jolloin erityisesti tempausten ja tapahtumien suunnittelussa tullaan kiinnittämään huomiota alueiden tasapuoliseen kohteluun.

Osa ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön toimijoista tavoittavat kuntalaisia vain satunnaisten ja mahdollisesti kertaluontoisten palvelujen kautta. Tasa-arvo toteutuu parhaiten sellaisissa palveluissa, jotka koskettavat vuorolla

kaikkia kuntalaisia esimerkiksi tietyn ikäisenä. Tällaisia palveluja ovat mm. ikäluokkatarkastukset, neuvolatapaamiset sekä perusopetus.

4.6 Riskien ja riskiryhmien tunnistaminen

Kuinka hyvin päihteiden käytön riskit, riskiryhmät ja muutosvalmius on tunnistettu?

Arvioitu lähtötilanne

2 kehittyvä

Eri toimijoilla on käytössä erilaisia indikaattoreita ja menetelmiä, joiden avulla voidaan tunnistaa päihteiden käytön riskien ilmeneminen, tiettyyn riskiryhmään kuulumisen sekä muutosvalmius. Riskien tunnistamiseen ja mahdollisten ennaltaehkäisevien tai korjaavien toimenpiteiden käynnistämiseen on lisäksi kaikilla toimijoilla omat ohjeistukset ja säädökset, jotka sisällytetään osaksi asiakastyötä.

Erytisiksi kohderyhmiksi työryhmä on nostanut nuoret, jotka ovat yläkoulussa tai juuri päättäneet peruskoulun sekä ikäihmiset.

4.7 Tavoitteiden täsmällisyys ja mitattavuus

Kuinka täsmällisiä ja mitattavia asetetut tavoitteet ovat?

Arvioitu lähtötilanne

2 kehittyvä

Kukin toimija asettaa omalle työlleen tavoitteet ja määrittelee mittarit, joilla tavoitteiden toteutumista pystytään seuraamaan. Työryhmän tavoitteena on laatia suunnitelma, joka tukee kunkin toimijan ehkäisevän työn toteutumista ja tarjoaa foorumin, jossa käsitellä teemaa yhteisesti säännöllisin väliajoin.

4.8 Tiedolla johtaminen

Pohjautuuko ehkäisevä päihdetyö tutkittuun tietoon, hyödynnetäänkö kokemustietoa ja mitataanko vaikuttavuutta?

Arvioitu lähtötilanne

2 kehittyvä

Ehkäisevä päihdetyö perustuu jokaisen toimijan osaamisalueen erityispiirteisiin ja kokemustietoon. Työn vaikuttavuuden mittaamisesta vastaa kukin toimija omassa yksikössään. Lisäksi seurataan valtakunnallista tutkimustietoa mm. päihteiden käyttöön liittyvien asenteiden ja ilmiöiden osalta.

4.9 Ehkäisevän päihdetyön resurssit

Onko ehkäisevään päihdetyöhön resursoitu (aika, henkilökunta, raha, osaaminen) riittävästi?

Arvioitu lähtötilanne

2 kehittyvä

Ehkäisevään päihdetyöhön ei ole nimetty vastuuhenkilöä eikä kohdennettu taloudellisia resursseja vaan jokainen toimija vastaa ehkäisevän työn organisoinnista ja resursseista itsenäisesti. Joutsan ja Luhangan kuntien yhteisen perusturvalautakunnan perustama Ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön työryhmä kokoontuu muutamia kertoja vuodessa ja voi tarvittaessa olla tukena työn suunnittelussa ja toteuttamisessa kussakin yksikössä.

4.10 Ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden seuranta, arviointi ja raportointi

Kuinka hyvin tavoitteiden toteutumista seurataan, arvioidaan ja raportoidaan?

Arvioitu lähtötilanne

1 alustava

Ennaltaehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön työryhmä kokoontuu muutamia kertoja vuodessa tai tarvittaessa useammin arvioimaan asetettujen tavoitteiden toteutumista ja tekemään jatkosuunnitelmia ehkäisevän työn edistämiseksi seutukunnalla.

LIITTEET

Ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysin käyttöohje

Joutsan kunnan ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi

Luhangan kunnan ehkäisevän päihdetyön kypsyysanalyysi